

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

Наталія КОМАР

НАПРЯМКИ НАДАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ ТА ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ В РАМКАХ ПЛАНУ МАРШАЛЛА

Проаналізовано історичні передумови виникнення Програми відновлення Європи. Виявлено причини та наслідки надання міжнародної економічної допомоги в рамках Плану Маршалла. Запропоновано принципи ефективного надання й використання міжнародної допомоги для пришвидшення економічних перетворень в країнах, що розвиваються та з перехідною економікою.

Ключові слова: *міжнародна допомога, План Маршалла, технічна допомога, фінансова допомога.*

Розроблений майже півстоліття тому План Маршалла надалі залишається в історії успішним прикладом систематизованого комплексного переміщення капіталу в грошовій і товарній вартостях від багатих до бідних країн заради спільної вигоди обох. Він зумовив виникнення нових планів двосторонньої допомоги з боку інших країн (або їхніх об'єднань) та дав поштовх для створення різноманітних організацій у сфері надання допомоги бідним державам. І хоча виникнення Плану Маршалла прямо пов'язано з певними історичними умовами, він і сьогодні є важливим символом ефективного міжнародного співробітництва. Ресурси іноземної допомоги як фінансової, так і технічної, які надаються для проведення успішних ринкових реформ у країнах, що розвиваються та з перехідною економікою, не завжди дають позитивні результати, оскільки мотиви донорів та потреби реципієнтів суттєво відрізняються. Водночас План Маршалла є яскравим прикладом економічної дипломатії. У цьому його позитивне значення. Безумовно, План Маршалла сприяв консолідації Західної Європи під лідерством США, зміцнив там американську присутність, посилив економічний, політичний, військовий вплив США. Однак навіть при переважанні власних інтересів США "американізація" Західної Європи жодною мірою не зачепила незалежність або інтереси тої чи іншої західноєвропейської країни. Саме тому механізм та принципи ефективного надання й використання міжнародної економічної допомоги, які були закладені в Плані Маршалла, *актуальні й сьогодні* і потребують перегляду.

Окремі економічні й політичні аспекти надання фінансової та технічної допомоги в рамках Плану Маршалла висвітлюються в *працях вітчизняних та зарубіжних вчених*, зокрема Л. Кістерського, А. Бурляй, Т. Липової, О. Пошедіна, Д. Еллвуда, В. Ерліхмана.

Метою статті є комплексне дослідження історичних передумов виникнення Програми відновлення Європи, виявлення причин та наслідків надання міжнародної економічної допомоги в межах Плану Маршалла та систематизація принципів ефективного надання й використання міжнародної допомоги, які були закладені в

Плани Маршалла та залишаються актуальними в умовах економічних перетворень в країнах, що розвиваються та з перехідною економікою.

Перш ніж оцінити історичні передумови та виявити причини й наслідки надання технічної й фінансової допомоги в рамках Плану Маршалла, доцільно також згадати про різні теоретичні підходи щодо ролі, причин міжнародного руху капіталу та його наслідків для національних економік. Розробка теоретичного обґрунтування вивозу капіталу була започаткована ще у XVI–XVII ст. у роботах англійських економістів Т. Мана (1571–1641 рр.) та В. Стаффорда (1554–1612 рр.), на думку яких, держава має втручатися у формування зовнішньоторговельних відносин з метою обмеження вивозу з країни валюти та збільшення експорту товарів порівняно з їх імпортом, що сприятиме додатковому надходженню в країну золота і вкладень у національну економіку. На противагу меркантилістам А. Сміт (1723–1790 рр.) розглядав трансграничне переміщення капіталу як дієвий механізм економічного національного та загальносвітового розвитку.

Д. Рікардо (1772–1823 рр.), пізніше Дж. С. Міль (1806–1873 рр.), який ґрунтувався на принципі порівняльних переваг у міжнародній торгівлі, довели, що диференціація в нормі прибутку є причиною руху капіталу між країнами.

На думку К. Маркса (1818–1883 рр.), вивіз капіталу пов'язаний із його відносним надлишком в середині країни-експортера та вищою нормою прибутку на вкладений капітал, а також дешевою робочою силою й низьким рівнем цін на сировину у периферійних країнах. Інакше кажучи, надлишковий капітал, який міг бути вивезений за межі країни у трьох формах (товарній, продуктивній, грошовій), розцінювався як спосіб завоювання нових ринків [1, с. 65–77; 2].

На початку XX ст. В. Ленін (1870–1924 рр.), розглядаючи зростання вивозу капіталу за межі національних кордонів та посилення його концентрації у формі створення міжнародних монополістичних союзів і картелів, вважав це явище однією з головних ознак монополістичного капіталізму.

У 30–40-х рр. XX ст. Е. Хекшер, Б. Олін, Р. Нурксе, К. Іверсен розвинули неокласичні теорії міжнародного руху капіталу, які ґрунтувались на класичній теорії міжнародної торгівлі. Під час дослідження вивозу капіталу вони виявили зворотній зв'язок між його концентрацією та граничною продуктивністю. Фактори виробництва, на думку науковців, рухаються завдяки різному попиту на них у різних країнах та будуть переміщуватись з країни, де їхня гранична продуктивність низька, в країну, де цей показник вищий, що зумовить ефективне використання факторів виробництва в обох країнах та збільшить їх сукупний національний дохід.

На думку Дж. М. Кейнса (1883–1946 рр.) та його послідовників, основним чинником вивозу капіталу є нерівномірний платіжний баланс у різних країнах. Він зробив висновок, коли експорт товарів та послуг перевищує їхній імпорт, то це приводить до накопичення іноземних платіжних засобів та стимулює вивіз капіталу з країни. При порушенні цього правила виникає необхідність втручання з боку держави. Дж. Кейнс розвинув теорію Кейнса, суть якої полягала у необхідності втручання держави з метою підтримки "сукупного" попиту суспільства. Він пропонував державі брати гроші в борг, збільшувати податки та витратити отримані кошти на розвиток нового виробництва і таким чином створювати попит. Додатковий попит зі сторони уряду зумовить зростання кількості робочих місць та дозволить робітникам більше купувати. Це збільшить попит на товари та створить умови для нового виробництва, нових робочих місць і т. д. Незважаючи на певні недоліки теорії Кейнса, вона широко використовувалась на

практиці урядами розвинутих країн після Другої світової війни, оскільки це був єдиний спосіб уникнути глибоких криз [1, с. 65–77; 2].

Незважаючи на різні підходи до визначення ролі та наслідків міжнародного руху капіталу, в тому числі у формі міжнародної допомоги, фінансова та технічна допомога, на нашу думку, є одним із засобів подолання нестачі ресурсів у країні й водночас основним каталізатором у досягненні економічного зростання завдяки приросту капіталовкладень, а це сприятиме підвищенню життєвого рівня суспільства. Тому доцільно зупинитись на Плані Маршалла, в межах якого надавалась фінансова та технічна допомога, як дієвому механізмі відновлення Європи після Другої світової війни та прикладі для розвитку взаємовигідного співробітництва.

Після закінчення Другої світової війни Європа дуже постраждала: економічна система повністю була зруйнована та спостерігалась політична нестабільність. Так, під час Другої світової війни загинуло 65 млн. чоловік, були зруйновані десятки тисяч міст та сіл, заводи, залізниці та порти як основа тодішньої економіки, зросли державні борги. Особливо постраждала Німеччина, яка втратила 6,5 млн. осіб, всі великі міста були зруйновані, половина чоловіків працездатного віку загинула або перебувала в полоні. Безробіття в Німеччині досягало 40%, а державний борг зріс у 10 разів.

До 1947 р. у країнах Західної Європи більшість промислового обладнання стало непридатним або майже повністю зношеним. Нестача вугілля, сталі та інших основних ресурсів призвели до зниження обсягів виробництва в Західній Європі: обсяг сільськогосподарського виробництва становив лише 83% довоєнного рівня, промислового виробництва – 88%, а експорт – лише 59%. У Великобританії обсяг промислового виробництва скоротився на 35%, у Франції – на 70%.

Країни Західної Європи за рахунок їхнього власного виробництва могли забезпечити своє споживання зерна, бавовни, алюмінію, міді тільки на 40%, свинцю й цинку – на 30%, сала й масла – на 15% [3; 4; 5].

Все це спричинило збільшення потреби в імпорті базових товарів. Однак європейські країни через вичерпання золотих і доларових резервів опинилися перед перспективою скорочення імпорту продовольчих і головних сировинних ресурсів та не мали можливості ефективно використовувати наявні ресурси. Високі темпи інфляції та нестійкість європейських валют підірвали зацікавленість фермерів обмінювати свої продукти на гроші та в кінцевому результаті – дефіцит найбільш необхідних продуктів деморалізували людей.

Приватні організації, банки, страхові й транспортні компанії зникли через втрату капіталу або просто були знищені. В сукупності все це спричинило руйнування єдиної системи торгівлі в країнах Західної Європи як внутрішньої, так і зовнішньої.

Відновлення економічних та політичних систем країн Європи було значно сповільнене через те, що через два роки після припинення воєнних дій умови миру з Німеччиною й Австрією усе ще були не погоджені. До того ж відновлення економічної структури Європи вимагало значних зусиль, ніж очікувалося, та часу.

Крім тяжкої економічної кризи, соціальної напруженості в Західній Європі посилювались комуністичні рухи, що створювало передумови для політичних змін. У Східній Європі встановлювався все більш жорсткий контроль з боку Радянського Союзу.

Розвиток політичної й економічної ситуації викликав побоювання з боку президента США Г. Трумена та його адміністрації. У березні 1947 р. армійський генерал Дж. Кетлетт Маршалл – міністр закордонних справ США – на конференції міністрів закордонних

справ зустрівся з Й. Сталіним та зрозумів, що Росія не зацікавлена в наданні допомоги Європі.

12 березня 1947 р. була вперше проголошена Доктрина Трумена, що заклала основу підготовки виконання Плану Маршалла у формі Програми відновлення Європи, який полягав у наданні американської допомоги післявоєнній Європі.

5 червня 1947 р. Дж. Маршалл виклав студентам Гарвардського університету програму, пізніше названу "Планом Маршалла", та зазначив, що Європі й світу загалом загрожує небезпека повного економічного занепаду після Другої світової війни. На його думку, якщо Європі не надати допомогу, то їй загрожує серйозне погіршення в "економічній, соціальній і політичній сферах". Він закликав США допомогти відновити економіку Європи та запросив усі європейські держави до співробітництва у виконанні цього завдання.

У зв'язку з цим 12 червня 1947 р. представники 16 країн Західної Європи провели нараду в Парижі, де обговорили розміри конкретної допомоги, необхідної для кожної з них, а саме: 22 млрд. дол. США. Крім цього був створений Урядовий комітет з європейського економічного співробітництва, основною метою якого було вивчення стану економік країн-реципієнтів та можливостей прийняття ними допомоги від США.

2 квітня 1948 р., після майже року напружених дебатів, Конгрес США переважною більшістю голосів ухвалив пропозицію Маршалла та прийняв Акт про Економічне Співробітництво – законодавчу основу Плану Маршалла, який був підписаний президентом Г. Труменом. Після чого при співвідношенні голосів 69 до 17 остаточно законопроект про затвердження Плану Маршалла був прийнятий в Сенаті, а при співвідношенні 329 голосів проти 71 – в Палаті представників [3; 6].

Для управління процесом виконання Плану Маршалла була створена Адміністрація Економічного Співробітництва (АЕС), яка мала міжурядовий характер та функціонувала як напівприватне агентство. АЕС повністю контролювала поточну діяльність, оскільки, на думку Вашингтона, вирішення проблем відтворення Європи вимагало певної бізнесової кмітливості з боку представників приватного сектору, якої не мали та не могли мати співробітники Державного Департаменту. Водночас питання формування політики АЕС вирішувала спільно з Державним Департаментом США. АЕС мала адміністратора у Вашингтоні, яку очолив президент автомобільної компанії Студебекер Пол Хоффман, спеціального представника у Парижі на чолі Аверела Харрімана, відомого в бізнесових і банкірських колах та місцеві місії в усіх країнах-учасниках Плану. В роботі АЕС брали активну участь не лише політичні лідери й керівники урядів, а й видатні бізнесмени, які посіли головні позиції в адміністраціях у Вашингтоні, Парижі й місцевих місіях у країнах-учасниках, а також представники професійних спілок й асоціацій, чия кваліфікація дала змогу зробити програму відтворення ефективною.

Для реалізації Плану Маршалла країни Західної Європи у квітні 1948 р. створили постійно діючу Організацію Європейського Економічного Співробітництва (ОЄЕС) із штаб-квартирою в Парижі, яка пізніше трансформувалася в Організацію Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР), основною метою якої було контролювати розподіл засобів й умови їхнього використання. ОЄЕС, як і План Маршалла, загалом виконувала завдання "стримування комунізму на економічному рівні". ОЄЕС – утворення, яке формально об'єднувало 16 країн-учасниць Плану, а фактично – денаціоналізоване агентство на чолі професійних міжнародних службовців, які мали необхідну автономію від урядів.

У квітні 1948 р. США з 16 західноєвропейськими країнами підписали відповідні угоди, в яких зазначалося, що основною умовою надання допомоги була відмова цих країн від націоналізації промислових об'єктів та заохочення розвитку приватних підприємств.

У 1948 р. АЕС розпочала програму технічної та фінансової допомоги, в межах якої було розроблено низку проектів технічної допомоги, інженерних проектів та економічних досліджень, які проводились за допомогою американських експертів з метою відновлення основних виробничих фондів та підвищення ефективності європейської промисловості. До 31 грудня 1951 р. (протягом 4 років) 16 країнам Західної Європи було спрямовано близько 13 млрд. дол. США, що становило майже 10% федерального бюджету США або 2% ВВП, на реалізацію різноманітних проектів технічної допомоги (ТД).

В межах проектів ТД у США організувались навчання для технічних співробітників та менеджерів з Європи, метою яких було вивчення методів сільськогосподарського та промислового виробництва.

В рамках Плану Маршалла впродовж 1948–1951 рр. планувалося витратити від 2 до 3 млрд. дол. США на відновлення й розвиток заводів з виробництва заліза, сталі та вугілля, 3–5 млрд. дол. США – на машини й устаткування для шахт, 3–4 млрд. дол. США – на сільськогосподарські машини [3; 5].

Американська допомога надходила в різних формах, а саме: у вигляді безоплатної допомоги, безоплатного постачання товарами та у формі кредитів, які здебільшого надавались. Отже, згідно з Планом Маршалла передбачалось три види поставок допомоги, а саме:

1) предмети найважливішої життєвої необхідності для запобігання голоду. Так, США щовесни виділяли асигнування на продукти харчування, одяг, паливо. Основна частина цих поставок йшла до країн Західної Європи у вигляді дотацій, а не позик. Місцева валюта, виручена від продажу цих продуктів, мала використовуватись урядами європейських країн для зменшення дефіциту державного бюджету, а отже, і темпів інфляції; для нарощування таких дефіцитних ресурсів, як сталь, цемент, вугілля, шахтне устаткування, нафтопродукти, енергетичне устаткування, транспортні засоби;

2) промислове устаткування, яке необхідне було для відновлення базових економічних об'єктів, насамперед вугільних шахт. Адже без енергетичного потенціалу інші галузі економіки не могли працювати. США допомогли Німеччині відновити вугільні копальні, які були майже повністю знищеними, забезпечивши їх відповідним обладнанням. Оскільки більшість вугілля Західної Європи надходило з німецьких копалень, то у фінансуванні переважали позики Міжнародного банку;

3) сільськогосподарські машини, промислові товари, запасні частини та інші. Ці поставки фінансувались під гарантії американського уряду через Експортно-Імпортний Банк США, що створив для цих цілей спеціальне відділення.

АЕС розподіляла безоплатну допомогу та кредити відповідно до доларового дефіциту платіжного балансу кожної країни. Так, 60% допомоги за Планом Маршалла отримали чотири країни: Великобританія, Франція, Італія, Західна Німеччина. Першими одержувачами допомоги стали Греція й Туреччина. Підраховано, що із витрачених 13 млрд. дол. США до Америки повернулися 10,5 млрд. дол. США, а інші були видані на військові витрати Туреччини та Греції (табл. 1).

Таблиця 1

**Допомога країнам Західної Європи від США згідно з Планом Маршалла,
млрд. дол. США [4]**

Великобританія	3,297
Франція	2,296
Бельгія	0,75
Нідерланди	1,128
Люксембург	0,025
Норвегія	0,372
Швеція	0,347
Данія	0,385
Ісландія	0,043
Ірландія	0,133
Португалія	0,07
Італія	1,204
Австрія	0,488
Швейцарія	0,25
Західна Німеччина	1,448
Греція	0,366
Туреччина	0,137

Крім американської допомоги, європейські країни робили свій власний внесок та працювали із США у різних проектах і сферах. Так, впродовж перших двох років основні європейські країни з внутрішніх джерел робили від 80 до 90% капіталовкладень у розбудову Західної Європи.

Кожна країна-учасниця створила у своєму уряді Агентство з національного відтворення, до роботи якого залучали приватний сектор, профспілки, асоціації фермерів та неурядові організації, які встановили контакти з місіями АЕС у країнах-учасницях та з ОЄЕС.

Як бачимо, на практиці американським та європейським лідерам вдалося об'єднати зусилля бізнесових, наукових та громадських об'єднань для досягнення економічного розвитку, що і було основою Плану Маршалла.

31 грудня 1951 р. План Маршалла офіційно припинив свою чинність та був замінений законом "Про взаємну безпеку", що передбачав одночасне надання країнам Західної Європи економічної й військової допомоги як головний елемент зовнішньої політики США.

Американська допомога пропонувалась також і соціалістичним країнам, у тому числі й Радянському Союзу. Однак Фінляндія, Югославія, СРСР і окупована ним Східна Європа від американської допомоги відмовилися. Для всіх тоталітарних режимів було неприйнятне те, що допомога надавалася тільки приватному сектору. Зокрема Радянський Союз побоювався внутрішньополітичних та економічних шоків і розвалу тоталітарної системи.

Отже, передумовою виникнення Плану Маршалла була низка причин як економічних, так і політичних.

Економічні причини, які підштовхнули до втілення Плану Маршалла, є найбільш очевидними, оскільки американська промисловість та сільське господарство протягом 1945–1946 рр. переживали небувалий економічний підйом. У США було створено 12 млн. нових робочих місць, безробіття скоротилося з 10 до 4%. США вийшли з війни як

беззаперечний лідер та домоглися зміцнення своїх міжнародних позицій значною мірою завдяки ослабленню традиційних центрів сили, якими в Західній Європі були Англія, Франція та Німеччина, а в Східній – СРСР. На той час США випускали 50% світового виробництва товарів та послуг, що і вимагало пошуку нових ринків. Американський експорт у Західну Європу у два рази перевищував імпорту із неї. Західноєвропейські країни були не в змозі заплатити за поставки американських товарів через нестачу платіжних засобів. Без процвітання Західної Європи, найважливішого торговельного партнера США, було б неможливе процвітання останніх [3; 4].

Так, у своїй телеграмі посол СРСР у США Н. В. Новиков, яка була адресована міністрові закордонних справ СРСР В. М. Молотову, зазначив: "... є серйозні причини економічного характеру, що обумовили План Маршалла... Якщо врахувати той факт, що експорт із США в Європу перевищує імпорту із Європи щомісяця на 1 млрд. дол. США, то стане зрозуміло, що американський уряд був економічно змушений терміново шукати нових шляхів для здійснення своєї зовнішньої політики".

В іншому випадку американський експортний ринок опинявся перед загрозою занепаду та повторення економічної кризи 1929–1933 рр., що спричинило би масове безробіття в США. Крім розширення експорту, динамічна економіка США вимагала інвестування за кордоном, що було неможливо без відбудови основних країн-партнерів у Європі та їх інтеграції у систему світової торгівлі. До того ж громадяни США зробили значні заощадження під час війни, а отже, були готові до споживання нових товарів.

Саме тому американські лідери хотіли відновити Європу за принципами ліберального капіталізму (капіталізм у поєднанні з вільною торгівлею, а не контролем з боку держави та силами вільного ринку), які ототожнювали з демократичними формами правління. Автаркійну економічну політику вони асоціювали з тоталітарним політичним режимом та були переконані, що тільки країни з однотипною економічною системою можуть бути аполітичними партнерами.

Тому розроблений План Маршалла зайняв найважливіше місце в зовнішній політиці США в початковий післявоєнний період та сприяв досягненню основних цілей Вашингтона: недопущення виникнення економічної кризи в середині США в результаті надлишку виробленої в роки війни продукції, забезпечивши її експорт на створений ними західноєвропейський ринок та створення світової системи вільної торгівлі й світу "відкритих дверей".

До того ж без допомоги США імпорту країн Західної Європи скоротився б наполовину, а доларовий імпорту – на 4/5, що означало б для цих держав економічний параліч.

США та їхні європейські партнери розуміли, що без міцної виробничої бази шанси на подолання труднощів, в тому числі інфляції, невеликі.

Відповідно до Плану Маршалла європейські країни мали:

1) прискорити розвиток внутрієвропейської торгівлі, тобто вжити заходів щодо полегшення обміну товарами й послугами між собою;

2) забезпечити активізацію найбільш ефективних виробничих потужностей через міждержавну кооперацію для досягнення найшвидшого зростання випуску продукції;

3) почати фінансові та інші заходи щодо зміцнення своїх валют, відновлення довіри до них;

4) надати європейській кооперації організаційне забезпечення.

На думку Маршалла, розроблений План відповідав інтересам США та був єдиною надією для Європи, а політика надання економічної допомоги "автоматично збільшила б добробут залучених держав і забезпечила б домінуючу позицію США".

Політичні причини також збігалися з національними інтересами США, і однією з головних цілей надання допомоги стало те, що за допомогою економічного відновлення Західної Європи планувалося боротися проти Радянського Союзу й загроз комунізму. З військової точки зору, тільки маючи здорову економіку, Європа могла собі дозволити мати військову силу, необхідну для стримування Червоної Армії. Прогрес у Європі був неможливий без Німеччини. Водночас відтворення Німеччини було неможливе без протистояння Радянському Союзу [7, с. 47–51].

Отже, План Маршалла поряд з іншими зовнішньополітичними програмами періоду "холодної війни" був реальним інструментом США у протистоянні з Радянським Союзом і будівництві "Рах-амерікана" (світу по-американськи) з метою завоювання домінуючої позиції у світі.

Основною відмінною рисою Плану Маршалла було найтісніше злиття й взаємозв'язок економічних й політичних факторів, що вплинули на його створення. План Маршалла був економічним важелем для проведення політичної стратегії, закладеної в доктрині Г. Трумена.

Завдяки Плану Маршалла вдалося досягнути позитивних результатів. Щорічна допомога з боку США в 4–5 млрд. дол. США дозволила країнам Західної Європи за 3 роки збільшити випуск продукції на 20 млрд. дол. США.

Так, ВВП у Європі підвищився на 32,5%, від 119 млрд. дол. США в 1947 р. до 159 млрд. дол. США в 1951 р.: промислове виробництво зросло на 40% порівняно з довоєнним рівнем; обсяг сільськогосподарської продукції – на 11%. Обсяги внутрішньоевропейської та зовнішньої торгівлі значно перевищували показники, очікувані на початку реалізації Плану Маршалла. До 1953 р. обсяг європейської торгівлі підвищився на 40% [3].

Залучені наприкінці 40-х – початку 50-х рр. інвестиції, суттєво підвищили конкурентоспроможність європейського експорту на зовнішніх ринках. Допомога за Планом Маршалла сприяла імпорту базових товарів, стимулювала інвестиції та допомогла на початку 1950 р. зупинити інфляцію у багатьох країнах.

У Франції технічна допомога сприяла реалізації Плану промислового розвитку Монне, в Німеччині вона посилила вже очевидні тенденції раціоналізації виробництва. В Італії та Греції найбільшу довгострокову користь принесла у відновленні залізних й автомобільних доріг та ліній енергопостачання. У Великобританії допомога майже повністю була використана на погашення боргів воєнного часу та зміцнення фунта стерлінга. В інших країнах допомога сприяла удосконаленню інженірингових та маркетингових методів, адаптації нових технологій, поширенню сучасних методів промислового планування, зростанню автоматизації та удосконаленню організації виробництва. Все це зробило значний внесок у розвиток промислового виробництва.

Починаючи з 1952 р., економіка Західної Європи вступила в період соціального миру та процвітання, що тривав понад двадцять років.

План Маршалла зміцнив політичну стабільність у регіоні та значно посилив обмеження щодо поширення комунізму. Він також заклав фундамент розвитку трансатлантичного співробітництва в економічній та політичній сферах, у якому США міцно зайняли домінуючу роль, та подальшого розвитку європейської й атлантичної інтеграції, що діє і поширюється сьогодні. У 1949 р. був створений сильний і міцний союз НАТО.

У 1947 р. в Женеві (Швейцарія) США з 22 державами уклали Генеральну Угоду про Тарифи і Торгівлю (ГАТТ), які зобов'язались дотримуватися принципу найбільшого

сприяння, майже знищивши всі встановлені урядами країн-членів тарифи та торговельні обмеження, створивши тим самим основу спільного ринку.

Одним із найбільших досягнень Плану Маршалла є інтеграція економік Західної Європи. В результаті діяльності Плану Маршалла було сформовано у Європі єдиний економічний простір, що був започаткований у 1951 р. як Європейське Об'єднання Вугілля і Сталі (ЄОВС) та об'єднав шість держав: три країни Бенілюксу, ФРН, Францію та Італію. Ця організація розглядалася американськими та європейськими лідерами як наднаціональний механізм інтеграції та регулювання конкуренції в Західній Європі. ЄОВС стала прикладом дієвого міжнародного управління, що здатне гармонізувати розбіжності окремих країн та дати практичні результати.

У 1955 р. країни Бенілюксу запропонували для обговорення меморандум з європейської інтеграції та дали згоду щодо "розвитку спільних інститутів, поступового злиття національних економік, створення Спільного ринку та успішного узгодження соціальної політики". Цей меморандум став підґрунтям укладання 25 березня 1957 р. Римської угоди, яка засвідчила появу Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) та набула чинності з 1 січня 1958 р.

До початку 1960-х рр. у межах Римської угоди функціонував тільки консультативний орган – Валютний комітет, створений для координування внутрішньої та зовнішньої грошової політики країн-учасниць Спільного ринку.

У 60-ті рр. також запроваджено європейські рахункові одиниці для Європейського інвестиційного банку, сформовано бюджет ЄЕС та розроблено загальну концепцію сільськогосподарської політики.

Прагнення країн ЄЕС до більш тісної координації національних грошових політик та скорочення внутрішньоєвропейських коливань валютних курсів зумовило прийняття рішення про створення Європейського валютного союзу (ЄВС) [5; 6].

Таким чином, саме План Маршалла вивів Європу на шлях від автаркії 30-х років до спільного ринку 60-х.

Отже, План Маршалла був спільним проектом європейців та американців як партнерів у справі відродження Європи, що передбачав розробку цілісної регіональної програми (спільної програми), а не просто поєднання відокремлених національних програм, узгодженої "багатьма, якщо не всіма, європейськими країнами", в рамках якої надавалась фінансова підтримка з боку США. План Маршалла був спрямований передусім на активізацію внутрішніх ресурсів країн-учасниць та будувався на принципах самопомоги, взаємної допомоги й розподілу відповідальності. До того ж згідно з Планом ініціаторами були країни-учасниці.

План Маршалла є взірцем надання двосторонньої допомоги, не втрачаючи свого практичного значення, він зазнав успіху завдяки його принципам, а саме: 1) своєчасності надання допомоги; 2) "толерантності" з боку США, тобто уникнення диктування умов щодо надання допомоги та незастосування прямого втручання у внутрішні справи країн-реципієнтів для збереження їхнього подальшого співробітництва й досягнення таких колективно важливих цілей, як лібералізація європейської торгівлі, конвертованість європейських валют, інтеграція ринків, розбудова наднаціональних інститутів тощо; 3) достатнім обсягам ресурсів на довгострокову перспективу; 4) врахуванню всього спектра проблем у країнах Західної Європи та намаганням активізувати внутрішні ресурси країн-реципієнтів з метою їхнього економічного розвитку, встановлення демократії й ринкової економіки; 5) загальній вигоді для обох її учасників;

б) скоординованій допомозі, в межах якої важливу роль відігравали ініціативи країн-реципієнтів у власному відтворенні, розробляючи свої національні стратегії (чіткі, прозорі, цілеспрямовані, легітимні), чого й вимагав План; 7) сприйнятливості й атмосфері загального довір'я; 8) розподілу відповідальності та контролю завдяки відповідним інституціям обох учасників за ефективне використання допомоги (введення спеціального бюджетного рахунка дало змогу контролювати реалізацію іноземної фінансової допомоги, у тому числі стимулювати її використання чітко за цільовим призначенням передусім як інвестиційний ресурс, уникаючи "проїдання" допомоги, та контролювати зовнішню заборгованість з метою мінімізації зростаючої й постійної залежності від донора).

Отже, принципи, на засадах яких надавалась міжнародна допомога в рамках Плану Маршалла, надалі залишаються актуальними як для донорів, так і для реципієнтів. Лише їх дотримання зможе забезпечити ефективне проведення економічних реформ у країнах з ринками, що формуються, та забезпечити добробут на глобальному рівні.

Література

1. Рязанова Н. Еволюція теорії та практики вивозу капіталу та його особливості у контексті світової кризи початку XXI ст. / Н. Рязанова // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 2. – С. 65–77.
2. Міжнародна торгівля та інвестиції : навч. посіб. [Електронний ресурс] / [І. І. Павленко, О. В. Варяниченко, Н. А. Навроцька]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/11380518/ekonomika/mizhnarodna_torgivlya_ta_investitsiyi_-_pavlenko_ii. – Назва з титул. екрана.
3. Кістерський Л. Л. План Маршалла для України [Електронний ресурс] / Л. Л. Кістерський, А. Б. Бурляй, Т. В. Липова. – Режим доступу : http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol0&issue=2000_3-49. – Назва з титул. екрана.
4. Эрлихман В. ЕС придумали в Штатах [Электронний ресурс] / В. Эрлихман // Ежемесячный журнал об индустрии "Энергия промышленного роста". – 2006. – № 9. – Режим доступу : <http://var/www/epr-magazine.ru/htdocs/427714ed31c27f37c611e8fb1419a203/sape.php> on line 221.
5. Передумови європейської економічної та валютної інтеграції [Електронний ресурс] // Міжнародна електронна комерція. – 27 квітня 2011 р. – Режим доступу : <http://e-commerce2000.blogspot.com/>.
6. Эллууд Д. У. План Маршалла: стратегия, которая принесла плоды [Электронний ресурс] / Д. У. Эллууд // Электронный журнал Государственного департамента США. – 2006. – Режим доступу : <http://nato.w-europe.org/show.php?art=136&rubr=26>.
7. Пошедін О. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції / О. Пошедін // Наукові записки. Т. 104. – 2010. – С. 47–51. – (Серія "Історичні науки").

Редакція отримала матеріал 23 грудня 2011 р.